

Володимир Сімперович,
к.і.н., учений секретар, Національний музей історії
України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс
(Київ) Україна, simperovich@ukr.net

«БИТВА ЗА УКРАЇНУ» (1943–1944 рр.): ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ НАРАЦІЇ В УМОВАХ ПІЗЬНОГО СТАЛІНІЗМУ

Висвітлюються особливості розвитку студіювання «Битви за Україну» (1941–1944 рр.) в історіографічній практиці доби пізнього сталінізму (1946–1953 рр.). Виокремлюються характерні здобутки та тенденції історіографічного процесу.

Ключові слова: Друга світова війна, «Битва за Україну», наступальні ініціативи радянських військ, пізній сталінізм, історіографічна візія, історіографічна нарація, історіографічна практика, історіографія.

Історичний концепт «Битви за Україну» (в радянській історіографії побутував під назвою «визволення Української СРСР від фашистських загарбників»), що сформувався в унісон подієвому полотну східного театру бойових дій Другої світової війни, в ідеологічно «правильному» методологічному ключі «продовжив» активно наративуватися та артикулюватися в історіографічному процесі доби пізнього сталінізму (1946–1953 рр.), поступ якого відбувався виключно в контексті радянської суспільно-політичної практики. Як і під час війни, в першому повоєнному десятилітті розлогий «визвольний» темарій перебував в епіцентрі уваги дослідників, мемуаристів і публіцистів. За цей час з'явилися тисячі різноманітних наукових і науково-популярних розвідок, монографій, документальних збірників, спогадів і мемуарів.

Історіографічна візія «Битви за Україну» на тлі загальної панорами історієписання в умовах пізнього сталінізму, як другого етапу розвитку радянської історіографії досі не була окремим предметом наукового вивчення, попри те, що епізодично різноманітні аспекти проблематики німецько-радянського воєнного протистояння в 1943–1944 рр. на українських теренах порушувалася в деяких історіографічних працях, а також окремих дисертаційних дослідженнях — як радянських, так і сучасних українських науковців¹. Здебільшого дослідники зверталися до неї або в

---

¹ Бобров З.Л. Н.Ф. Ватутин — выдающийся полководец Великой Отечественной войны: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — К., 1953. — 13 с.; Гак Д.В. Основні завдання

контексті розгляду загальної історіографії Другої світової війни, або в межах історіографічних етюдів своїх дисертацій та монографій. Саме тому мета цієї розвідки — розкрити особливості розвитку історіографії проблеми та визначити основні питання, що висвітлювалися в радянському історієписанні першого повоєнного десятиліття.

В умовах пізнього сталінізму компартійна політика й пропаганда продовжила тиснути на формування монолітної версії історіографічного канону «Битви за Україну» та інтерпретації характерних складників, завершила «вибудування» перших історичних міфів. Такий поступ історіографічної візії на проблему призвів до остаточної її трансформації в різновид афірмативно-дидактичної історіографії, своєрідного перетворення в «прислужника» політичного режиму, внапрявлення стратегій історизування у фарватер політично «правильних» рішень. Як слушно зазначає Я. Калакура, «на розвиток історичної думки в УРСР негативно позначилися апогей культу особи Сталіна, агонізація режиму одноособової влади, розгортання воєнно-чекістських операцій та ідеологічних репресій, масований наступ на український національно-визвольний рух, заборона Української греко-католицької церкви, депортації західноукраїнського населення (членів сімей оунівців, повстанців та їх симпатиків, «куркулів»), повоєнний голод»². Над цілями, завданнями й змістом досліджень усуціль домінував культ особи, а цитування основних положень праці Й. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну» фактично стало обов'язковим (у 1951 р. вийшло п'яте її видання)³. Проте, навіть попри такі негативні тенденції в розвитку радянського історієписання в умовах пізнього сталінізму, історіографічний процес, пов'язаний з вигнанням нацистів із теренів України, характеризувався й певними здобутками: динамічним зростанням обсягів досліджень, розширенням темарійних сюжетів, архівацією документів і матеріалів тощо.

роботи комісії по історії Вітчизняної війни на Україні // Вісті Академії Наук УРСР. — 1946. — № 4 (122). — С. 3–9; *Калакура Я.С.* Українська історіографія: курс лекцій. — К.: Генеза, 2012. — 512 с.; *Лисенко О.Є.* Битва за Дніпро як об'єкт історієписання // Битва за Дніпро. До 70-річчя визволення Києва від нацистських загарбників: Зб. наук. пр. — К., 2013. — С. 183–194; *Патриляк І.К., Боровик М.А.* Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. — Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2010. — 590 с.; *Рибченко Л.В.* Радянські військові мобілізації 1943 р. на території Лівобережної України: автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 2010. — 16 с.; *Стецкевич В.М.* Воєнна історіографія України // Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945 / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (голова) та ін. — К.: Книга Пам'яті України, 2000. — С. 633–662 та ін.

² *Калакура Я.С.* Вказ. праця. — С. 307.

³ *Сталин И.В.* О Великой Отечественной войне Советского Союза. — М.: Госполитиздат, 1951. — 208 с.

У перше повоєнне десятиліття радянські дослідники заклали фундамент історіографії «Битви за Україну», здійснили перші спроби суто наукового осмислення проблеми. Переважно спираючись на зведення Радінформбюро, поточну документалістику, газетні матеріали та свідчення очевидців вони запродукували низку узагальнюючих розвідок, присвячених різним сторінкам історії «Великої Вітчизняної війни» загалом, та переможним битвам Червоної армії в 1943–1944 рр. зокрема⁴. До праць узагальнюючого характеру, хоча й з відверто ідеологічним «присмаком», також слід віднести видані курси лекцій / стенограми лекцій із загальних питань Другої світової війни та окремі лекції, присвячені тим чи іншим її аспектам⁵. Такі праці вміщують окремі засадничі положення, фактичні й цифрові матеріали, узагальнення та оцінки характерних складників подієвого тла Другої світової війни в означений період.

Упродовж 1946–1953 рр. вийшло чимало публікацій, у яких, у контексті висвітлення загальних процесів воєнної історії, фрагментарно розглядалися окремі питання «Битви за Україну»⁶. Осібно стоять дослідження Р. Баталова, А. Грильова та М. Вакуля, які в концептуальному ключі так званих «сталінських ударів» відповідно наративують бойові дії Червоної армії під Одесою та в Криму («третій сталінський удар»), на

---

⁴ *Анисимов И.В., Кузьмин Г.В.* Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945 гг.: краткий исторический очерк. — М.: Воениздат, 1952. — 192 с.; *Воробьев Ф.Д., Крацов В.М.* Победы Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне: краткий очерк. — М.: Воениздат, 1953. — 432 с.; *Голиков С.* Выдающиеся победы Советской Армии в Великой Отечественной войне. — М.: Политиздат, 1952. — 280 с.; *Гончаров Ф.* Советская Армия в Великой Отечественной войне // Военный вестник. — 1948. — № 3. — С. 10–21; *Крутиков Л.* Великая Отечественная война Советского Союза. — М.: Наука, 1947. — 314 с.; *Мицц И.* Великая Отечественная война Советского Союза. — М.: ОГИЗ, Госполитиздат, 1947. — 71 с. та ін.

⁵ *Бурджалов Э.Н.* Великая Отечественная война Советского Союза (1941–1945 гг.). Лекции. — М., 1953. — 164 с.; *Евстигнеев В.Н.* Боевой путь Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне. Стеногр. публ. лекции. — М.: Правда, 1949. — 40 с.; *Замятин Н.М.* Битва под Курском. Стеногр. публ. лекции. — М.: Правда, 1948. — 16 с.; *Коротков И.С.* Выдающиеся операции Советской Армии в Великой Отечественной войне. Стеногр. публ. лекции. — М.: Правда, 1948. — 22 с.; *Кузовков Г.В.* Партизанский рух на Україні в період Великої Вітчизняної війни: стенограма публічної лекції. — К., 1951. — 36 с.; *Сомин Н.И.* Вторая мировая война (1939–1945 гг.). Лекции. — М., 1951. — 67 с.; *Тельпуховский Б.С.* Великая Отечественная война Советского Союза (1941–1945): лекции, прочит. на ист. фак. Моск. ун-та. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1952. — 250 с. та ін.

⁶ *Ершов А.* Крупнейшая победа Советской Армии на правобережье Днепра // Военный вестник. — 1949. — № 1. — С. 34–39; *Коротков И.С.* Битва, которая поставила немецкую армию перед катастрофой // Военный вестник. — 1948. — № 12. — С. 37–43; *Кузьмин Г. В.* Решающие победы Красной Армии на фронте и советского народа в тылу в 1944 г. — М., 1948. — 38 с. та ін.

Правобережній Україні («другий сталінський удар»), поблизу Львова та в Карпатах («шостий сталінський удар»)⁷. Цілковито спеціальною працею, яка деталізує особливості «визволення від фашистських загарбників» території Правобережної України, є брошура Ф. Воробйова⁸. С. Маляничков висвітлює загальні аспекти вигнання нацистів із Донбасу⁹.

У цей час з'явилися й спеціальні праці, присвячені тій чи іншій битві або наступальній операції Червоної армії на теренах України, а також участі в цих офензивних ініціативах різних видів (родів) військ тощо. Радянська історіографія спродукувала багато розвідок, що розкривають перипетії Курської битви. Зрозуміло, що в них аспектно «захоплювалися» й проблеми, пов'язані з плануванням Белгородсько-Харківської наступальної операції військ Воронезького та Степового фронтів, вигнанням нацистів із Харкова, стратегічними й оперативними умовами для оволодіння Лівобережною Україною. Ці та інші квестії порушувалися в низці загальних розвідок про «історичну битву» під Курськом¹⁰. Питання участі артилеристів, льотчиків, танкістів, зв'язківців та мінерів у боях на Курській дузі піднімалися у статтях О. Блохіна, І. Вакурова, М. Денисова, І. Краснова, М. Лапотишкіна, Є. Смотрицького¹¹.

У перші повоєнні роки побачили світ публікації, присвячені битві за Дніпро та вигнанню нацистів із Києва. Тут варто виокремити

---

⁷ *Баталов Р.* Третий удар // Вестник воздушного флота. — 1952. — № 5. — С. 10–16; *Грылев А.Н.* Победа Советской Армии на Правобережной Украине: Второй удар Советской Армии (1944 г.). — М.: Воениздат, 1953. — 128 с.; *Вакуль Н.* Шестой удар // Вестник воздушного флота. — 1952. — № 10. — С. 12–20.

⁸ *Воробйов Ф.* Визволення Правобережної України. — К., 1946. — 48 с.

⁹ *Маляничков С.* Освобождение Донбасса от немецко-фашистских захватчиков // Военный вестник. — 1953. — № 13. — С. 8–14.

¹⁰ *Емельянов А.* Историческая победа Советской Армии // Военный вестник. — 1953. — № 11. — С. 9–16; *Замятин Н.М.* Историческая битва // Октябрь. — М., 1947. — № 2. — С. 150–160; *Прошляков А.* Историческая победа под Курском // Военно-инженерный журнал. — 1953. — № 6. — С. 2–8; *Маркин И.И.* Курская битва. — М.: Воениздат, 1953. — 117 с.; *Тихонов И.И.* Битва под Курском (июль–август 1943 г.). — М.: Знание, 1953. — 32 с. та ін.

¹¹ *Блохин А.А.* Советские артиллеристы в сражении под Курском // Артиллерийский журнал. — 1953. — № 6. — С. 48–53; *Вакуров И.* Связисты в боях на Курской дуге // Военный связист. — 1952. — № 8. — С. 6–8; *Денисов Н.* Славная страница боевой летописи советской авиации // Вестник воздушного флота. — 1953. — № 7. — С. 17–23; *Краснов И.* Бронетанковые и механизированные войска в период коренного перелома в ходе Великой Отечественной войны // Танкист. — 1951. — № 7. — С. 5–9; *Краснов И.* Бронетанковые и механизированные войска Советской Армии в битве под Курском // Танкист. — 1953. — № 7. — С. 5–9; *Лапотышкин Н.М.* Минеры в боях на Курской дуге // Военно-инженерный журнал. — 1953. — № 6. — С. 9–14; *Смотрицкий Е.* Советские летчики в Курской битве // Вестник воздушного флота. — 1952. — № 1. — С. 16–25.

дослідження В. Возненка і Г. Уткіна «Визволення Києва (осінь 1943 р.)» та М. Гефтера, М. Грановського й В. Яворського «Визволення Києва»¹². Узагальнюючий характер має стаття Б. Тельпуховського «Битва за Дніпро»¹³. Окремі розвідки розкривають дії радянської авіації, артилерії, інженерних військ під час форсування Дніпра та вигнання нацистів із Києва¹⁴. Ю. Бессонов схарактеризував дії 236-ї стрілецької дивізії 46-ї армії 3-го Українського фронту в битві за Дніпро в районі Дніпропетровська¹⁵. С. Борзунов проаналізував діяльність газети 1-го Українського фронту «За честь Батьківщини» під час битви за Дніпро та Київ¹⁶.

На цьому історіографічному етапі з'явилися й окремі публікації, присвячені перипетіям бойових дій радянських військ на теренах Середньої Наддніпрянщини, Південної України, Криму та західноукраїнських земель. Так, наприклад, В. Бабков свою статтю присвятив розкриттю особливостей шляхового забезпечення Червоної армії з оточення ворога в районі Корсуня, В. Котьолкін — радянській артилерії під час «Сталінграда на Дніпрі», М. Павленко — бойовим діям військ 1-го Українського фронту під Львовом і Перемишлем, М. Печников — повітряним боям на Правобережній Україні¹⁷. Були спродуковані розвідки про десантну операцію, проведену 384-м окремим батальйоном морської піхоти 26 березня

---

¹² *Возненко В.В., Уткин Г.М.* Освобождение Киева (осень 1943 г.). — М.: Воениздат, 1953. — 176 с.; *Гефтлер М., Грановський М., Яворський В.* Визволення Києва. — К.: Укрполітвидав, 1948. — 91 с.

¹³ *Тельпуховський Б.С.* Битва за Днепр // Военный вестник. — 1953. — № 15. — С. 10–19.

¹⁴ *Баталов Р.* Советские летчики в боях за Днепр // Вестник воздушного флота. — 1952. — № 2. — С. 22–28; *Бойков В.И.* Советские артиллеристы в битве за Днепр // Артиллерийский журнал. — 1953. — № 11. — С. 50–55; *Езерский Ф.* Саперы и понтоны при форсировании Днепра // Военно-инженерный журнал. — 1953. — № 9. — С. 12–17; *Печников Н.* Над Днепром // Вестник воздушного флота. — 1953. — № 11. — С. 11–19; *Прочко И.С.* Советская артиллерия в боях за Киев // Артиллерийский журнал. — 1948. — № 10. — С. 7–11; *Цирлин А.Д.* Инженерные войска в битве за Днепр // Военно-инженерный журнал. — 1953. — № 9. — С. 7–11 та ін.

¹⁵ *Бессонов Ю.* Герои Днепра // Пограничник. — 1951. — № 3. — С. 51–58.

¹⁶ *Борзунов С.М.* Газета «За честь Родины» в битве за Днепр и Киев (По опыту Великой Отечественной войны) // Сборник дипломных работ слушателей, окончивших в 1951 г. Военно-политическую академию им. В.И. Ленина. — М., 1952 — С. 224–288.

¹⁷ *Бабков В.* Дорожное обеспечение операции по окружению противника (Ко 2-й годовщине Корсунь-Шевченковской операции) // Тыл и снабжение Красной Армии. — 1946. — № 2–3. — С. 38–41; *Котелкин В.А.* Советская артиллерия в Корсунь-Шевченковской операции // Артиллерийский журнал. — 1953. — № 2. — С. 42–45; *Павленко Н.Г.* Наступление фронта на стратегическом направлении // Военная мысль. — 1946. — № 1. — С. 13–25; *Печников Н.* Советские летчики в боях за Правобережную Украину // Вестник воздушного флота. — 1952. — № 4. — С. 19–27.

1944 р. в порту Миколаєва («десант Ольшанського»)¹⁸. Низка досліджень аналізує особливості наступальних ініціатив Червоної армії на Кримському півострові (десант у Керченський порт, бойові дії на Перекопі й на Сиваші, вигнання нацистів із Криму й Севастополя та ін.)¹⁹.

Слід назвати й літературу, присвячену окремим видам (родам) радянських військ, а також висвітленню бойового шляху окремих військових формувань Червоної армії. Серед таких публікацій необхідно виокремити розвідки про дії артилерії, танкових підрозділів, льотчиків і зв'язківців, а також Військово-морський флот СРСР, зокрема Чорноморський флот, та морську авіацію²⁰. Також з'являються статті загального плану про радянську гвардію, де штрихами прослідковуються шлях гвардійських частин і з'єднань Червоної армії на українських теренах у 1943–1944 рр., реактивну артилерію під час війни, планування та реалізацію армійської наступальної операції з форсування водної перешкоди тощо²¹. У низці

---

¹⁸ *Бодров М.П.* Подвиг отряда. — М.: Военмориздат, 1951. — 84 с.; *Смолин Н., Горский П.* Подвиг моряков отряда Ольшанского (26–28 марта 1944 г.). — Л.: Центр. воен.-мор. музей, 1949. — 12 с.

¹⁹ *Борисов Б.А.* Подвиг Севастополя // Знамя. — М., 1950. — Кн. 3. — С. 108–132, Кн. 4. — С. 106–133, Кн. 5. — С. 137–156, Кн. 6. — С. 108–151; *Козлов Н.В.* Керченский десант // Советский Крым. — 1946. — № 2. — С. 40–58; *Козлов Н.В.* Переход Советской Армии через Сиваш в ноябре 1943 г. // Там же. — 1947. — № 5. — С. 3–18; *Козлов Н.В.* Штурм Сапун-горы // Там же. — 1946. — № 3. — С. 13–23; *Козлов Н.* Освобождения Крыма. — Симф.: Крымиздат, 1949. — 86 с.; *Кононенко В.М.* Черноморцы в боях за освобождение Крыма и Одессы (апрель–май 1944 г.). — М.: Воениздат, 1954. — 104 с.; *Сергеев А.* Битва на Перекопе // Советский Крым. — 1946. — № 3. — С. 3–12; *Сергеев А.* На Сиваше // Алтай. — Барнаул, 1951. — № 5. — С. 154–164; *Стрельбицкий И.С.* Перекоп // Артиллерийский журнал. — 1949. — № 2. — С. 7–10.

²⁰ *Воронов Н.Н.* Советская артиллерия в Великой Отечественной войне. — М.: Воениздат, 1946. — 20 с.; *Зюзин Н.М.* Эпизоды боевых действий танковых подразделений в Отечественной войне. — М.: Воениздат, 1946. — 54 с.; *Исаков Й.С.* Военно-Морской Флот СССР в Великой Отечественной войне. — М.–Л.: Воениздат, 1946. — 102 с.; *Карпович М.Д.* Советские летчики в Великой Отечественной войне. — М.: Изд-во ДОСААФ, 1951. — 61 с.; *Кисляков П.Д.* Связисты в годы Великой Отечественной войны // Военный связист. — 1948. — № 2. — С. 22–30; *Мазунин Н.П.* Черноморский флот в Великой Отечественной войне. — М.: Воениздат, 1949. — 40 с.; *Мазунин Н.П.* Черноморский флот в Великой Отечественной войне // Преподавание истории в школе. — 1948. — № 5. — С. 34–47; *Московский В.П.* Советская авиация в Великой Отечественной войне. — М.: Воениздат, 1947. — 32 с.; *Московский В.П.* Советские Военно-Воздушные Силы в Великой Отечественной войне. — М.: Воениздат, 1946. — 64 с.; Советский Военно-морской флот в Великой Отечественной войне / Г. Падалка, Н. Мазунин, Б. Яглинг и др. — М.: Военмориздат, 1951. — 176 с.; *Шугинин А.М.* Морская авиация в Отечественной войне // Вестник воздушного флота. — 1946. — № 7. — С. 8–16.

²¹ *Агибалов И.* Гвардия Советской Армии // Военный вестник. — 1951. — № 17. — С. 18–24; *Батов П.И.* Наступательная операция армии с форсированием крупной водной преграды // Военная мысль. — 1946. — № 12. — С. 3–18; *Губарев В.* Советская гвардия в

розвідок аналізуються особливості бойових шляхів радянських військових структур. Так, наприклад, О. Магід у деталях характеризує дії гвардійського Таманського жіночого авіаційного полку, зокрема участь льотчиць у повітряних боях над Кримом і Поліссям, а Г. Хайнацький описує бойовий шлях 10-го гвардійського Уральського добровольчого танкового корпусу, в тому числі його наступальні ініціативи на тернопільському та львівському стратегічних напрямках²².

Окремо слід відзначити дослідження С. Грачева про допомогу СРСР народам Чехословаччини в їхній боротьбі за свободу та незалежність (1941–1945 рр.). У книжці аналізуються особливості формування та бойові дії 1-го Чехословацького армійського корпусу на українських територіях, офензивні потуги радянських військ у Карпатах та на Закарпатті²³.

Етюди з темарію «Битви за Україну» вміщувалися в окремішніх дослідженнях й у широко тиражованих, відверто пропагандистських публіцистичних виданнях, спрямованих на висвітлення діяльності Компартії як «натхненника й організатора Перемоги» чи її ролі в «укріпленні дружби народів Радянського Союзу»²⁴.

Упродовж 1946–1953 рр. почали продукуватися різні «регіональні» розвідки. Так, у рамках творення «регіонального» історіографічного образу подій, можна назвати дисертаційне дослідження М. Лизогуба «Станіславщина в період Великої Вітчизняної війни», яке торкається й характерних аспектів бойових дій Червоної армії на Івано-Франківщині в 1944 р.²⁵

боях за Родину // Военная мысль. — 1947. — № 16. — С. 53–57; Кулешов П.Н. Реактивная артиллерия в Великой Отечественной войне // Артиллерийский журнал. — 1948. — № 2. — С. 29–34 та ін.

²² Магид А.С. Гвардейский Таманский авиационный полк. — М.: Изд-во ДОСААФ, 1953. — 250 с.; Хайнацкий Г. Уральский добровольческий танковый корпус // Танкист. — 1947. — № 11. — С. 15–18.

²³ Грачев С. Помощь СССР народам Чехословакии в их борьбе за свободу и независимость (1941–1945 гг.). — М., 1953. — 239 с.

²⁴ Денисенко Ф.Д. Деятельность Коммунистической партии Советского Союза в укреплении дружбы народов СССР в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.). Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — К., 1953. — 19 с.; Корниенко Д. Большевики Военно-Морских Сил в Великой Отечественной войне // Агитатор. — 1946. — № 10. — С. 18–28; Крайнюков К.В. «Военный вестник» на 1-м Украинском фронте // Военный вестник. — 1946. — № 10. — С. 61–62; Кукин Д.М. Партия большевиков — вдохновитель и организатор победы в Великой Отечественной войне Советского Союза. — М., 1947. — 68 с.; Осипов З.С. Советское войсковое товарищество в годы Великой Отечественной войны // Пропагандист и агитатор Советской Армии. — 1951. — № 1. — С. 12–21 та ін.

²⁵ Лизогуб М.Д. Станиславщина в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.). Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Станислав, 1951. — 22 с.

Про певні здобутки історіографії «Битви за Україну» в перші повоєнні роки свідчить і величезний пласт бібліографічної літератури — як загальних оглядів, так і покажчиків, що ілюструють окремі питання історії видів (родів) військ, стратегічних і фронтових операцій, бойових шляхів військових формувань Червоної армії, бойові дії в окремих регіонах, воєнне буття або біографії учасників подій²⁶.

Поступ історичної науки складно уявити без наявного едиційно-археографічного доробку. До нарощування фактографії проблеми долучилися як окремі дослідники, так і спеціальні комісії зі збору документів і матеріалів з історії Великої Вітчизняної війни та члени Надзвичайної державної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загартників.

У березні 1946 р. розпочала свою активну діяльність Комісія з вивчення історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР, яка була інституційована ще в 1942 р. Саме в цей період була розроблена широка програма та накреслені завдання, спрямовані на комплексне вивчення історії України в умовах Другої світової війни загалом, та подій 1943–1944 рр. зокрема²⁷. Навесні 1946 р., на одній з наукових конференцій, учений секретар Комісії Д. Гак зазначав, що вона «за час свого існування провела досить значну роботу»²⁸. За цей короткий проміжок було складено 1 500 бібліографічних карток на Героїв Радянського Союзу — українців і уродженців України, застенографовано спогади 98 Героїв Радянського Союзу, розпочато розробку матеріалів і складання хроніки найважливіших подій на українських теренах, започатковано складання документальних збірників із окремих питань історії війни в Україні та написання цілої низки монографічних розвідок (за перспективним планом

---

²⁶ Артиллерия: указ. л-ры за 1944–1945 гг. / Сост. Я.Н. Елецкий; Всесоюз. кн. палата, Арт. академия Красной Армии им. Дзержинского. — М., 1946. — 57 с.; *Баевская Е.А.* Боевой путь Советской Армии в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Краткий указ. л-ы об основных операциях Советской Армии. — М., 1949. — 84 с.; *Беленькая Б.Г.* Организация связи Красной Армии в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Указ. лит. — Л., 1946. — 42 с.; Бронетанковые и механизированные войска: указ. л-ры за 1944–1945 гг. / Сост. А.Б. Велижева; Всесоюзная книжная палата. — М., 1946. — 48 с.; Военно-Морской Флот СССР в Великой Отечественной войне: краткий указ. л-ры 1941–1944 гг. / Сост. Н.М. Гурвич; Центральная военно-морская библиотека. — М.: Воениздат, 1946. — 196 с.; *Леонтьева-Смирнова В.В.* Танковые войска Советской Армии. Краткий библиограф. указ. — М., 1948. — 43 с.; Одесса в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Указ. лит. / Сост.: М.Н. Пчелинцева и др. — Одесса, 1948. — 89 с.; *Стомахина Р.И.* Битва под Курском (Июль–август 1943 г.). Библиограф. указ. — М., 1948. — 32 с. та ін.

²⁷ *Стецкевич В.М.* Вказ. праця. — С. 637.

²⁸ *Гак Д.В.* Вказ. праця. — С. 5.

роботи Комісії, передбачалося підготувати 20–25 томів документальних збірників, понад 100 монографічних розвідок з окремих проблем і питань Другої світової війни, та фундаментальну історію «Україна у Великій Вітчизняній війні народів СРСР 1941–1945 років»). У 1946 р. Комісія розпочала підготовку до друку п'яти томів документальних збірників і восьми монографічних робіт²⁹. Також Комісія приступила до складання хронологічних довідників. На весну 1946 р. було підготовлено довідники по Харківській, Запорізькій, Житомирській, Кам'янець-Подільській, Сумській, Сталінській та Київській областях³⁰. Підготовка таких збірників і довідників тривала кілька років, проте в 1950 р. «комісія була ліквідована і реформована у воєнно-історичний відділ Інституту історії України»³¹. Попри це, а також зважаючи на окремі перепони, переважно суб'єктивного штибу, по закінченні Другої світової війни низка збірників документів з історії боїв Червоної армії на території окремих областей та хронологічних довідників вийшла друком³². Публікувалися й інші археографічні збірники, зокрема й ті, що порушували різні питання «возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі»³³.

---

²⁹ Гак Д.В. Вказ. праця. — С. 6–8.

³⁰ Шевченко Ф.П. Про складання хронологічного довідника «Тимчасова окупація німецькими загарбниками населених пунктів України та визволення їх Червоною Армією» // Вісті Академії Наук УРСР. — 1946. — № 4 (122). — С. 22.

³¹ Калакура Я.С. Вказ. праця. — С. 309.

³² Бои за Крым. Сб. статей и документов / Подгот. к печати Р.М. Вуль, Е.П. Степанов. — Симферополь: Красный Крым. — 1945. — 256 с.; Борьба трудящихся Львовщины против немецко-фашистских захватчиков. 1941–1944. Сборник документов и материалов / Упоряд. Ш. Смоляр, А. Ярошенко. — Львов, 1949. — 233 с.; В боях за Донбасс. Сб. материалов / Сост. Т. Каган. — Сталино: Облиздат, 1947. — 99 с.; В боях за Донбасс. Сб. материалов / Сост. Т. Каган. — Сталино: Облиздат, 1949. — 128 с.; Одесса в Великой Отечественной войне Советского Союза. Сборник документов и материалов: Т. 1 (22.V.–25.X.1941) / Сост.: Н.И. Матяш и др. — 1947. — 286 с., Т. 2 (17.X.1941–9.IV.1944) / Сост.: Е.Ф. Зубицкий и др. — 1949. — 292 с., Т. 3 (9.IV.1944–10.X.1945) / Сост.: Г.И. Дяченко и др. — Одесса: Одесское областное издательство, 1951. — 238 с.; Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів Чернігівської області і визволення їх Червоною Армією (1941–1943 рр.). — Чернігів: Деснянська правда, 1947. — 330 с. та ін.

³³ Белоусов С.М. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі. — К.: Вид-во АН УРСР, 1951. — 166 с.; Белоусов С.М. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі: стенограми лекцій / Товариство для поширення політичних та наукових знань Української РСР. — К., 1949. — 70 с.; Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949 рр.): зб. док. і матеріалів / Упоряд. П. Павлюк та ін. — К.: Держполітвидав УРСР, 1949. — 211 с.; На рубежах Украины. Сборник материалов о боевых делах пограничных войск НКВД Украинского округа в период Отечественной войны и на восстановленной

Безумовно, найбільш репрезентативним серед усіх опублікованих у 1946–1953 рр. залишається збірник документів і матеріалів «Наступ 1-го Українського (Воронезького) фронту на київському напрямі (короткий оперативний нарис)»³⁴. Варто зауважити, що частина з них мала й історіографічний компонент, адже, крім документів, уміщувала короткі історичні огляди та коментарі, спогади та мемуари радянських воєначальників про ті чи інші події. Водночас, необхідно відзначити, що публікація подібних джерел у Радянському Союзі відбувалася в рамках жорсткого політико-ідеологічного диктату керівної Компартії. Цілком зрозуміло, що джерелознавча евристика та основоположні принципи едиційної археографії за таких умов спиралися винятково на принцип «партійності», а тому відбір документів для публікації здійснювався заангажовано, в руслі наявних пропагандистсько-ідеологічних схем і кліше.

У цей період друком виходять мемуари та спогади. Мемуарна література з'являється й у вигляді статей у періодичних виданнях, так і окремими книжками та брошурами. Тут варто згадати мемуари повітряного майстра І. Кожедуба, які вийшли кількома тиражами, а також спогади радянського льотчика-аса О. Покришкіна³⁵. Доволі репрезентативними видаються мемуари капітана підводного човна Щ-215 М. Грешилова, записки льотчика 13-ї гвардійської бомбардувальної авіаційної дивізії І. Корзунова та щоденник військового кореспондента Б. Польового³⁶. У формі спогадів написані статті Б. Кравцова та А. Шиліна — відповідно командира та розвідника-артилериста 132-го гвардійського артилерійського полку 60-ї гвардійської стрілецької дивізії 12-ї армії 3-го Українського фронту під час форсування Дніпра в районі м. Запоріжжя³⁷. Загалом мемуаристика відрізнялася суб'єктивізмом, шаблонністю й тенденційністю.

границе / Сост. Ф. Бобров, В. Фирстенко. — Львов: Политотд. пограничных войск НКВД Укр. окр. — 1946. — 99 с. та ін.

³⁴ Наступление 1-го Украинского (Воронезского) фронта на киевском направлении в 1943 г. (краткий оперативный очерк) / Ред.: И.Т. Хотулев. — М.: Воениздат, 1951. — 264 с.

³⁵ *Кожедуб И.Н.* Служу Родине. — М.–Л.: Детгиз, 1949. — 285 с.; *Кожедуб И.Н.* Служу Родине. — М.–Л.: Детгиз, 1950. — 288 с.; *Покришкин А.И.* Крылья истребителя. — М.: Воениздат МВС СССР, 1948. — 140 с.

³⁶ *Грешилов М.* Подводная вахта. — Курск: Курская правда, 1948. — 28 с.; *Корзунов И.* На боевом курсе. Записки офицера авиации. — М.–Л.: Военмориздат, 1945. — 96 с.; *Полевой Б.Н.* От Белгорода до Карпат. Из дневника военного корреспондента. — М.: Сов. писатель. — 1946. — 247 с.

³⁷ *Кравцов Б.В.* Рассказ о себе // Звезда. — Л., 1947. — № 3. — С. 138–141; *Шилин А.П.* Об искусстве разведчика-артиллериста // Артиллерийский журнал. — 1952. — № 11. — С. 19–23.

Фрагментарно питання, пов'язані з порушеною проблемою, розглядалися й у низці публіцистичних розвідок, у яких розкривалися окремі аспекти бойових дій на українських теренах у 1943–1944 рр.³⁸ Незважаючи на те, що більшість із них написані в манері заполітизованих пропагандистсько-пафосних кліше, вони все-таки мають елементи історичного аналізу поточних подій.

Продовжує прудуватися й доволі специфічний історіографічний жанр — біографічні та історико-публіцистичні нариси про радянських полководців та Героїв Радянського Союзу. Так, з'явилися дисертаційне та монографічне дослідження про генерала М. Ватутіна, брошури про тричі Героя Радянського Союзу І. Кожедуба, Героя Радянського Союзу М. Усика та ін.³⁹ Варто зауважити, що навіть у такій друкованій продукції були наявні елементи історичного аналізу, тобто ці книжки можна впевнено зарахувати до історіографічного спадку.

Як і під час німецько-радянської війни, так і в перше повоєнне десятиліття окреме місце в літописі проблеми посідали публікації на шпальтах цивільних (союзних, республіканських, обласних, міських, районних) і військових (окружних, армійських, дивізійних тощо) газет. Вони вирізнялися жанровим і тематичним розмаїттям й відображали багатоаспектне воєнне буття. Як правило, газетні публікації мали здебільшого інформаційний (переважно, зважаючи на радянські реалії, — інформаційно-пропагандистський!) характер, а їхні автори не вдавалися до наукових узагальнень. Проте їхня цінність полягала в тому, що вони не лише зашпальтували безліч цікавих фактуалій з боїв на території України у 1943–1944 рр., чим продовжували нарощувати фактографію з історії проблеми, а й зафіксували героїчні (переважно!) й трагічні події, звитягу і жертвовність радянських комбатантів. Завдяки зусиллям журналістів висвітлювалися й подвиги уродженців та вихідців з України. На шпальтах союзної та республіканської преси широко публікувалися й джерела історіографічно-мемуарного ґатунку, спогади радянських воєначальників.

Загалом в перше повоєнне десятиліття обсяг історичної літератури з проблеми суттєво збільшився. З'явилися перші узагальнюючі праці з історії Другої світової війни, монографічні роботи та статті, опубліковані

---

³⁸ Величко В. О великом и вечном. — М.: Правда, 1948. — 292 с.; Леонов Л.М. Статьи военных лет. — М.: Правда, 1946. — 256 с.; Полевой Б.Н. Днепровская эпопея. — Пенза, Сталинское знамя, 1946. — 18 с. та ін.

³⁹ Бобров З.Л. Н.Ф. Ватутин — выдающийся полководец Великой Отечественной войны: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — К., 1953. — 13 с.; Болотников Н.Я. Герой Советского Союза М.Т. Усик. — М.: Воениздат, 1949. — 48 с.; Брагин М. Н.Ф. Ватутин: Путь генерала. — М., 1953. — 273 с.; Карабутенко І. Тричі Герой Радянського Союзу Іван Кожедуб. — К., 1946. — 36 с. та ін.

збірники документів і матеріалів, мемуаристика. Проте історієписання «Битви за Україну» відрізнялося догматизмом, цілісністю та єдністю поглядів, підпорядковувалося політичним та ідеологічним детермінантам, перебувало під негативним впливом культу особи Сталіна й не давало відповідей на багато корінних питань. Історіографічні джерела переважно характеризуються суб'єктивістським висновкуванням подій та явищ, значною описовістю, розлогим коментуванням і цитатництвом, шаблонністю, ілюстративністю викладу, замовчуванням або викривленням подій. Зазвичай розглядалися лише успішні наступальні ініціативи Червоної армії, ігнорувалися стратегічні чи тактичні прорахунки радянських військових очільників, табуйованими були відступи та дезорганізація оборони, панічні настрої й дезертирство, тенденційним залишалось трактування втрат воюючих сторін, «лаври переможця» завжди відводилися Верховному Головнокомандувачу. Джерельна база, що публікувалася, відрізнялася своєрідною «закритістю» та «дозованістю», низькою репрезентативністю, значним дублюванням матеріалів, зрештою, «ігнорувала» трофейну документалістику. Основним джерелом для історичних праць стали промови, доповіді та накази Й. Сталіна, адже «будь-які відхилення від офіційної точки зору розглядалися як ревізіонізм і кваліфікувалися як антирадянська пропаганда»⁴⁰. Ґрунтуючись на таких «матеріалах», історіографічна продукція виступала в двох «іпостасях»: з одного боку — важливим інформантом про минулі події, з другого — заполітизованим каталізатором формування «ідеологічно правильного» пам'яттєвого полотна та подієвого тла Другої світової війни. Водночас, попри всі негаразди, історіографічна нарація проблеми в умовах пізнього сталінізму концептуалізувала та активізувала наукове студіювання розлогого темарію «Битви за Україну», заклала підмурівок його фахового дослідження (наскільки це було можливим в умовах партійно-ідеологічного диктату), поглибила археографічну роботу, систематизувала значний емпіричний матеріал.

REFERENCES

Agibalov, I. (1951). Gvardiya Sovetskoy Armii. *Voennyi vestnik*, 17. [in Russian].

Anisimov, I. V. & Kuzmin, G. V. (1952). *Velikaya Otechestvennaya vojna Sovetskogo Soyuza 1941–1945 gg.: kratkiy istoricheskiy ocherk*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

---

⁴⁰ Калакура Я.С. Вказ. праця. — С. 316.

Babkov, V. (1946). Dorozhnoe obespechenie operatsii po okruzheniyu protivnika (Ko vtoroy godovshchine Korsun-Shevchenkovskoy operatsii). *Tyl i snabzhenie Krasnoy Armii*, 2–3. [in Russian].

Baevskaya, Ye. A. (1949). *Boevoy put Sovetskoj Armii v Velikoj Otechestvennoj vojne 1941–1945 gg. Kratkiy ukazatel literatury ob osnovnykh operatsiyakh Sovetskoj Armii*. Moskva. [in Russian].

Batalov, R. (1952). Tretiy udar. *Vestnik vozdushnogo flota*, 5. [in Russian].

Batalov, R. (1952). Sovetskie letchiki v boyakh za Dnepr. *Vestnik vozdushnogo flota*, 2. [in Russian].

Batov, P.I. (1946). Nastupatel'naya operatsiya armii s forsirovaniem krupnoy vodnoy pregrady. *Voennaya mysl*, 12. [in Russian].

Belenkaya, B. G. (1946). *Organizatsiya svyazi Krasnoy Armii v Velikoj Otechestvennoj vojne 1941–1945 gg. Ukaz. lit.* Leningrad. [in Russian].

Bessonov, Yu. (1951). Geroi Dnepra. *Pogranichnik*, 3. [in Russian].

Bjelousov, S. M. (1951). *Vozz'jednannja ukrajinsjkogho narodu v jedynij Ukrajinskij radjansjkij derzhavi*. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. [in Ukrainian].

Bobrov, Z. L. (1953). *N. F. Vatutin — vydayushchiysya polkovodets Velikoj Otechestvennoj vojny*: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. [in Russian].

Bobrov, F. & Firstenko, V. (Comps.). (1946). *Na rubezhakh Ukrainy. Sbornik materialov o boevykh delakh pogranichnykh voysk NKVD Ukrainskogo okruga v period Otechestvennoj vojny i na vosstanovlennoj granitse*. Lvov: Politotd. pogranichnykh voysk NKVD Ukr. okr. [in Russian].

Bodrov, M. P. (1951). *Podvig otryada*. Moskva: Voenmorizdat. [in Russian].

Boykov, V. I. (1953). Sovetskie artilleristy v bitve za Dnepr. *Artilleriyskiy zhurnal*, 11. [in Russian].

Bolotnikov, N. Ya. (1949). *Geroy Sovetskogo Soyuza M. T. Usik*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Borzunov, S. M. (1952). Gazeta «Za chest Rodiny» v bitve za Dnepr i Kiev (Po opytu Velikoj Otechestvennoj vojny). *Sbornik diplomnykh rabot slushateley, okonchivshikh v 1951 g. Voенno-politicheskuyu akademiю im. V.I. Lenina*. Moskva. [in Russian].

Borisov, B. A. (1950). Podvig Sevastopolya. *Znamyа*. 3–6. [in Russian].

Bilousov, S. M. (1949). *Vozz'jednannja ukrajinsjkogho narodu v jedynij Ukrajinskij Radjansjkij derzhavi: stenoghramy lekcij*. Kyiv: Tovarystvo dlja poshyrennja politychnykh ta naukovykh znanj Ukrajinsjkoi RSR. [in Ukrainian].

Bragin, M. (1953). *N. F. Vatutin: Put generala*. Moskva. [in Russian].

Blokhin, A. A. (1953). Sovetskie artilleristy v srazhenii pod Kurskom. *Artilleriyskiy zhurnal*, 6. [in Russian].

Burdzhalov, E. N. (1953). *Velikaya Otechestvennaya vojna Sovetskogo Soyuza (1941–1945 gg.)*. *Lektsii*. Moskva. [in Russian].

Ghak, D. V. (1946). Osnovni zavdannja roboty komisiji po istoriji Vitchyznjanovi vijny na Ukrajinі. *Visti Akademiji Nauk URSSR*, 4, 122. [in Ukrainian].

Gheftler, M., Ghranovs'kyj, M. & M., Javors'kyj, V. (1948). *Vyzvolennja Kyjeva*. Kyiv: Ukrpolitvydav. [in Ukrainian].

Golikov, S. (1952). *Vydayushchiysya pobedy Sovetskoj Armii v Velikoj Otechestvennoj vojne*. Moskva: Politizdat. [in Russian].

Goncharov, F. (1948). *Sovetskaya Armiya v Velikoy Otechestvennoy voyne. Voenny vestnik*, 3. [in Russian].

Grachev, S. (1953). *Pomoshch SSSR narodam Chekhoslovakii v ikh borbe za svobodu i nezavisimost (1941–1945 gg.)*. Moskva. [in Russian].

Greshilov, M. (1948). *Podvodnaya vakhta*. Kursk: Kurskaya pravda. [in Russian].

Grylev, A. N. (1953). *Pobeda Sovetskoj Armii na Pravoberezhnoy Ukraine: Vtoroy udar Sovetskoj Armii (1944 g.)*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Gubarev, V. (1947). *Sovetskaya gvardiya v boyakh za Rodinu. Voenny vestnik*, 16. [in Russian].

Gurvich, N. M. (Comps.). (1946). *Voenno-Morskoy Flot SSSR v Velikoy Otechestvennoy voyne: kratkiy ukazatel literatury 1941–1944 gg.* Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Denisenko, F. D. (1953). *Deyatelnost Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuzu v ukreplenii druzhby narodov SSSR v period Velikoy Otechestvennoy vojny (1941–1945 gg.)*. Extended abstract of candidate's thesis. [in Russian].

Denisov, N. (1953). *Slavnaya stranitsa boevoy letopisi sovetskoj aviatsii. Vestnik vozdushnogo flota*, 7. [in Russian].

Isakov, Y. S. (1946). *Voenno-Morskoy Flot SSSR v Velikoy Otechestvennoy voyne*. Moskva-Leningrad: Voenizdat. [in Russian].

Kagan, T. (Sost.). (1947, 1949). *V boyakh za Donbass. Sb. Materialov*. Stalino: Oblizdat. [in Russian].

Kalakura, Ja.S. (2012). *Ukrajinsjka istorioghrafija: kurs lekcij*. Kyiv: Gheneza. [in Ukrainian].

Karabutenko, I. (1946). *Trychi Gheroj Radjansjkogho Sojuzu Ivan Kozhedub*. Kyiv. [in Ukrainian].

Karpovich, M. D. (1951). *Sovetskie letchiki v Velikoy Otechestvennoy voyne*. Moskva: Izd-vo DOSAAF. [in Russian].

Kislyakov, P. D. (1948). *Svyazisty v gody Velikoy Otechestvennoy vojny. Voenny svyazist*, 2. [in Russian].

Kozhedub, I. N. (1949, 1950). *Sluzhu Rodine*. Moskva-Leningrad: Detgiz. [in Russian].

Kozlov, N. V. (1946). *Kerchenskiy desant. Sovetskiy Krym*, 2. [in Russian].

Kozlov, N. V. (1947). *Perekhod Sovetskoj Armii cherez Sivash v noyabre 1943 g. Sovetskiy Krym*, 5. [in Russian].

Kozlov, N. V. (1946). *Shturm Sapun-gory. Sovetskiy Krym*, 3. [in Russian].

Kozlov, N. (1949). *Osvobozhdeniya Kryma*. Simferopol: Krymizdat. [in Russian].

Khaynatskiy, G. (1947). *Uralskiy dobrovolcheskiy tankovyy korpus. Tankist*, 11. [in Russian].

Khotulev, I. T. (Red.). (1951). *Nastuplenie 1-go Ukrainskogo (Voronezhskogo) fronta na kievskom napravlenii v 1943 g. (kratkiy operativnyy ocherk)*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Khronologhichnyj dovidnyk pro tymchasovu okupaciju nimecjkofashystsjskymy zagharbnykamy naselenykh punktiv Chernighivsjskoji oblasti i vyzvolennja jikh Chervonoju Armijeju (1941–1943 rr.). (1947). Chernighiv: Desnjansjka pravda. [in Ukrainian].

Kononenko, V. M. (1954). *Chernomortsy v boyakh za osvobozhdenie Kryma i Odessy (aprel–may 1944 g.)*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Korzunov, I. (1945). *Na boevom kurse. Zapiski ofitsera aviatsii*. Moskva-Leningrad: Voenmorizdat. [in Russian].

Kopotkov, I. S. (1948). Bitva, kotoraya postavila nemetskuyu armiyu pred katastrofoy. *Voenny vestnik*, 12. [in Russian].

Kopotkov, I. S. (1948). *Vydayushchiesya operatsii Sovetskoj Armii v Velikoj Otechestvennoj vojne. Stenogr.publ.lektsii*. Moskva: Pravda. [in Russian].

Kornienko, D. (1946). Bolsheviki Voenno-Morskikh Sil v Velikoj Otechestvennoj vojne. *Agitator*, 10. [in Russian].

Kotelkin, V. A. (1953). Sovetskaya artilleriya v Korsun-Shevchenkovskoy operatsii. *Artilleriyskiy zhurnal*, 2. [in Russian].

Kravtsov, B. V. (1947). Rasskaz o sebe. *Zvezda*, 3. [in Russian].

Kraynyukov, K. V. (1946). «Voenny vestnik» na 1-m Ukrainskom fronte. *Voenny vestnik*, 10. [in Russian].

Krasnov, I. (1951). Bronetankovye i mekhanizirovannye voyska v period korenogo pereloma v khode Velikoj Otechestvennoj vojny. *Tankist*, 7. [in Russian].

Krasnov, I. (1953). Bronetankovye i mekhanizirovannye voyska Sovetskoj Armii v bitve pod Kurskom. *Tankist*, 7. [in Russian].

Krutikov, L. (1947). *Velikaya Otechestvennaya vojna Sovetskogo Soyuz*. Moskva: Nauka. [in Russian].

Kuzovkov, Gh. V. (1951). *Partyzanskiy rukh na Ukraini v period Velykoj Vitchyznjanovi vijny: stenoghrama publichnoji lekciji*. Kyiv. [in Ukrainian].

Kuzmin, G. V. (1948). *Reshayushchie pobedy Krasnoy Armii na fronte i sovetskogo naroda v tylu v 1944 g.* Moskva. [in Russian].

Kukin, D. M. (1947). *Partiya bolshevikov — vdokhnovitel i organizator pobedy v Velikoj Otechestvennoj vojne Sovetskogo Soyuz*. Moskva. [in Russian].

Kuleshov, P. N. (1948). Reaktivnaya artilleriya v Velikoj Otechestvennoj vojne. *Artilleriyskiy zhurnal*, 2. [in Russian].

Lapotyshkin, N. M. (1953). Minery v boyakh na Kurskoj duge. *Voennoinzhenernyy zhurnal*, 6. [in Russian].

Leonov, L. M. (1946). *Stati voennykh let*. Moskva: Pravda. [in Russian].

Leonteva-Smirnova V. V. (1948). *Tankovye voyska Sovetskoj Armii. Kratkiy bibliograficheskiy ukazatel*. Moskva. [in Russian].

Lizogub, M. D. (1951). *Stanislavshchina v period Velikoj Otechestvennoj vojny (1941–1945 gg.)*. Extended abstract of candidate's thesis. Stanislav. [in Russian].

Lysenko, O. Je. (2013). Bytva za Dnipro yak ob'jekt istoriopysannja. *Bytva za Dnipro. Do 70-richchja vyzvolennja Kyjeva vid nacysts'kykh zagharbnykiv: Zb. nauk. pr.* Kyiv. [in Ukrainian].

Magid, A. S. (1953). *Gvardeyskiy Tamanskiy aviatsionnyy polk*. Moskva: Izd-vo DOSAAF. [in Russian].

Mazunin, N. P. (1949). *Chernomorskiy flot v Velikoj Otechestvennoj vojne*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Mazunin, N. P. (1948). Chernomorskiy flot v Velikoj Otechestvennoj vojne. *Prepodavanie istorii v shkole*, 5. [in Russian].

Malyanchikov, S. (1953). *Osvobozhdenie Donbassa ot nemetsko-fashistskikh zakhvatchikov*. *Voennyi vestnik*, 13. [in Russian].

Markin, I. I. (1953). *Kurskaya bitva*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Mints, I. (1947). *Velikaya Otechestvennaya vojna Sovetskogo Soyuz*. Moskva: OGIZ, Gospolitizdat. [in Russian].

Moskovskiy, V. P. (1947). *Sovetskaya aviatsiya v Velikoy Otechestvennoy voyne*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Moskovskiy, V. P. (1946). *Sovetskie Voennno-Vozdushnye Sily v Velikoy Otechestvennoy voyne*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Matyash, N. I., Zubitskiy, Ye. F., Dyachenko, G. I. & dr. (Sost.). (1947, 1949, 1951). *Odessa v Velikoy Otechestvennoy voyne Sovetskogo Soyuz*. *Sbornik dokumentov i materialov*. Odessa: Odesskoe oblastnoe izdatelstvo. [in Russian].

Osipov, Z. S. (1951). *Sovetskoe voyskovoe tovarishchestvo v gody Velikoy Otechestvennoy vojny*. *Propagandist i agitator Sovetskoy Armii*, 1. [in Russian].

Pavlenko, N. G. (1946). *Nastuplenie fronta na strategicheskom napravlenii*. *Voennaya mysl*, 1. [in Russian].

Pavljuk, P. (Uporjad.). (1949). *Vozz'jednannja ukrajinskogho narodu v jedyjniy Ukrajinskij Radjanskiy derzhavi (1939–1949 rr.): zb. dok. i materialiv*. Kyiv: Derzhpolitvydav URSS. [in Ukrainian].

Padalka, G. & dr. (1951). *Sovetskiy Voennno-morskoy flot v Velikoy Otechestvennoy voyne*. Moskva: Voenmorizdat. [in Russian].

Patryljak, I. K. & Borovyk, M. A. (2010). *Ukraina v roky Drughoji svitovoji vijny: sprob* novogho konceptualjnogho poghljadu. Nizhyn: PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Pechnikov, N. (1953). *Nad Dneprom*. *Vestnik vozdushnogo flota*, 11. [in Russian].

Pechnikov, N. (1952). *Sovetskie letchiki v boyakh za Pravoberezhnuyu Ukrainu*. *Vestnik vozdushnogo flota*, 4. [in Russian].

Pchelintseva, M. N. & dr. (Sost.). (1948). *Odessa v Velikoy Otechestvennoy voyne 1941–1945 gg*. Ukaz. lit. Odessa. [in Russian].

Pokryshkin, A. I. (1948). *Krylya istrebitelya*. Moskva: Voenizdat MVS SSSR. [in Russian].

Polevoy, B. N. (1946). *Dneprovskaya epopeya*. Penza: Stalinskoe znamya. [in Russian].

Polevoy, B. N. (1946). *Ot Belgoroda do Karpat. Iz dnevnika voennogo korrespondenta*. Moskva: Sov. pisatel. [in Russian].

Prochko, I. S. (1948). *Sovetskaya artilleriya v boyakh za Kiev*. *Artilleriyskiy zhurnal*, 10. [in Russian].

Proshlyakov, A. (1953). *Istoricheskaya pobeda pod Kurskom*. *Voennno-inzhernyy zhurnal*, 6. [in Russian].

Rybchenko, L. V. (2010). *Radjanski vijskovi mobilizaciji 1943 r. na terytoriji Livoberezhnoji Ukrainy*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

Sergeev, A. (1946). *Bitva na Perekope*. *Sovetskiy Krym*, 3. [in Russian].

Sergeev, A. (1951). *Na Sivashe*. *Altay*, 5. [in Russian].

Smolin, N. & Gorskiy, P. (1949). *Podvig moryakov otryada Olshanskogo (26–28 marta 1944 g.)*. Leningrad: Tsentr. voen.-mor. muzey. [in Russian].

Smoljar, Sh. & Jaroshenko, A. (Uporjad.). (1949). *Borotjba trudjashhykh Ljvivshhyny proty nimecjo-fashystsjskykh zagharbnykiv. 1941–1944. Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. Ljviv. [in Ukrainian].

Smotritskiy, Ye. (1952). Sovetskie letchiki v Kurskoy bitve. *Vestnik vozdushnogo flota*, 1. [in Russian].

Somin, N. I. (1951). *Vtoraya mirovaya vojna (1939–1945 gg.). Lektsii*. Moskva. [in Russian].

Stalin, I. V. (1951). O Velikoy Otechestvennoy voyne Sovetskogo Soyuz. Moskva: Gospolitizdat. [in Russian].

Steckevych, V. M. (2000). Vojenna istoriografija Ukrajiny. *Bezsmertja. Knygha Pam'jati Ukrajiny. 1941–1945*. Gholovna red. koleghija: I.O. Gherasymov ta in. Kyiv: Poshukovo-vydavnyche aghentstvo «Knygha Pam'jati Ukrajiny». [in Ukrainian].

Stomakhina, R. I. (1948). *Bitva pod Kurskom (iyul–avgust 1943 g.)*. *Bibliograficheskij ukazatel*. Moskva. [in Russian].

Strelbitskiy, I. S. (1949). Perekop. *Artilleriyskiy zhurnal*, 2. [in Russian].

Telpukhovskiy, B. S. (1953). Bitva za Dnepr. *Voenny vestnik*, 15. [in Russian].

Telpukhovskiy, B. S. (1952). *Velikaya Otechestvennaya vojna Sovetskogo Soyuz (1941–1945): lektsii, prohit. na ist. fak. Mosk. un-ta*. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta. [in Russian].

Tikhonov, I. I. (1953). *Bitva pod Kurskom (iyul–avgust 1943 g.)*. Moskva: Znanie. [in Russian].

Tsirlin, A. D. (1953). Inzhenernye voyska v bitve za Dnepr. *Voенно-inzhenernyy zhurnal*, 9. [in Russian].

Shevchenko, F. P. (1946). Pro skladannja khronologhichnogho dovidnyka «Tymchasova okupacija nimecjkymy zagharbnykamy naselenykh punktiv Ukrajiny ta vyzvolennja jikh Chervonoju Armijeju». *Visti Akademiji Nauk URSS*, 4, 122. [in Ukrainian].

Shilina, A. P. (1952). Ob iskusstve razvedchika-artillerista. *Artilleriyskiy zhurnal*, 11. [in Russian].

Shuginin, A. M. (1946). Morskaya aviatsiya v Otechestvennoy voyne. *Vestnik vozdushnogo flota*, 7. [in Russian].

Vakurov, I. (1952). Svyazisty v boyakh na Kurskoy duge. *Voenny svyazist*, 8. [in Russian].

Vakul, N. (1952). Shestoy udar. *Vestnik vozdushnogo flota*, 10. [in Russian].

Velichko, V. (1948). *O velikom i vechnom*. Moskva: Pravda. [in Russian].

Velizheva, A. B. (Comps.). (1946). *Bronetankovyе i mekhanizirovannyye voyska: ukazatel literatury za 1944–1945 gg.* Moskva: Vsesoyuznaya knizhnaya palata. [in Russian].

Voznenko, V. V. & Utkin, G. M. (1953). *Osvobozhdenie Kieva (Osen 1943 g.)*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Vorobjov, F. (1946). *Vyzvolennja Pravoberezhnoji Ukrajiny*. Kyiv. [in Ukrainian].

Vorobev, F. D. & Kravtsov, V. M. (1953). *Pobedy Sovetskikh Voruzhennykh Sil v Velikoy Otechestvennoy voyne: kratkiy ocherk*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Voronov, N. N. (1946). *Sovetskaya artilleriya v Velikoy Otechestvennoy voyne*. Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Vul, R. M. & Stepanov, Ye. P. (Podgot. k pečati). (1945). *Boi za Krym. Sb. statey i dokumentov*. Simferopol: Krasnyy Krym. [in Russian].

Yeletskiy Ya. N. (Comps.). (1946). *Artilleriya: ukazatel literatury za 1944–1945 gg.* Moskva: Art. akademiya Krasnoy Armii im. Dzerzhinskogo. [in Russian].

Yemelyanov, A. (1953). Istoricheskaya pobeda Sovetskoy Armii. *Voenny vestnik*, 11. [in Russian].

Yershov, A. (1949). Krupneyshaya pobeda Sovetskoy Armii na pravoberezhze Dnepra. *Voenny vestnik*, 1. [in Russian].

Yevstigneev, V. N. (1949). *Boevoy put Sovetskikh Vooruzhennykh Sil v Velikoy Otechestvennoy voyne. Stenogr. publ. leksii.* Moskva: Pravda. [in Russian].

Yezerkiy, F. (1953). Sapery i pontonery pri forsirovani Dnepra. *Voennoinzhenernyy zhurnal*, 9. [in Russian].

Zamyatin, N.M. (1948). *Bitva pod Kurskom. Stenogr. publ. leksii.* Moskva: Pravda. [in Russian].

Zamyatin, N. M. (1947). Istoricheskaya bitva. *Oktyabr*, 2. [in Russian].

Zyuzin, H. M. (1946). *Epizody boevykh deystviy tankovykh podrazdeleniy v Otechestvennoy voyne.* Moskva: Voenizdat. [in Russian].

Volodymyr Simperovich,

Candidate of Historical Sciences, Scientific Secretary,
National Museum of History of Ukraine in the Second World War.

Memorial complex
(Kyiv) Ukraine, simperovich@ukr.net

**"BATTLE FOR UKRAINE" (1943–1944):
PECULIARITIES OF HISTORIOGRAPHICAL NARRATION
UNDERLATE STALINISM**

The article outlines the peculiarities of the research development of the "Battle for Ukraine" (1943–1944) in the historiographical practice of the late Stalinist era (1946–1953). Characteristic achievements and trends of the historiographical process are singled out, the main issues of the problem and the peculiarities of its development, which were covered in the Soviet historiography of the first postwar decade, are presented.

Key words: *World War II, "Battle for Ukraine", offensive initiatives of Soviet troops, late Stalinism, historiographical vision, historiographical narrative, historiographical practice, historiography.*